

Taberî'nin İlmî ve Kültürel Şahsiyeti

Dr. Resul Caferiyan

Taberî'nin Hayatı

Ebu Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezid et-Taberî el-Âmulî¹ 224 Hicrî Kamerî (838 Miladî) veya 225 (839 Miladî) yılında dünyaya gelmiş -Taberî doğum tarihini tam olarak bilmediğini söylemiştir²- ve 310 (923 M.) yılının Şevval ayında vefat etmiştir. Hicrî üçüncü yüzyılın (Miladî 9. Yüzyıl) ikinci yarısında ve dördüncü yüzyılın başlarında yaşamış meşhur âlimlerden olan Taberî, döneminin ilimlerinde, özellikle hadîs, fıkıh, tefsir, ahbar ve lügat ilimlerinde uzmanlaşmıştır.

Taberî'nin yaşadığı dönemdeki ilmî konumunu belirginleştirmek için biz bu makalemizde, Ebu Bekir Hatib Bağdadî'nin *Tarihu Bağdad*'ında ve Yakut el-Hamevî'nin *Mucemü'l-udeba*'sında verdiği detaylı bilgileri ve başta İbn Kâmil olmak üzere talebelerinden nakledilen ayrıntılı rivayetleri bir kenarda tutacak, daha ziyade hayatının önemli bir kısmını oluşturan düşünce dünyasını aydınlatmaya çalışacağız.

Taberî, fıkıh ilminde diğer ilimlerden daha fazla ünlü olmuştur. Nitekim İbn Neddîm onu, Malik, Şafî ve Davud b. Ali gibi dönemin ünlü fakihleri arasında zikretmiş³, tarih bölümünde Taberî'nin adını anmamıştır.

Taberî yedi yaşındayken Kur'ân öğrenmeye başlamış ve babasının himmetiyle⁴ tahsil hayatına adım atmıştır. Önce doğum yeri olan Âmul'de, sonra sırasıyla Rey, Basra, Kufe, Vasıt, Mısır ve Şam'da tahsilini sürdürmüş, âlim ve şeyhlerden çok sayıda hadîs dinlemiş ve Malikî ve Şafî fıkım bu mezheplerin âlimlerinden öğrenmiştir.⁵

Taberî, tahsil hayatını sona erdirdikten sonra Bağdat'a dönmüş, memleketi Âmul'a yaptığı iki yolculuk dışında⁶ ömrünün sonuna kadar oradan çıkmamış ve tedris ve telif faaliyetleriyle meşgul olmuştur.

Eserlerinin, özellikle en önemli iki eseri *Tarih* ve *Tefsir*'inin de gösterdiği gibi Taberî, hadîs derlemeye özen göstermiştir. Hadîs derleme gayreti onu uzun yolculuklar yapmak zorunda bırakmış ve güçlü Hâfızasında sakladığı bu hadîsleri kitaplarında ve risalelerinde yazıya geçirmiştir.

Tehzibü'l-âsâr'ında hadîs derlemenin yanı sıra rivayetler hakkında görüş bildirmiş ve büyük ölçüde fikhî bağımsızlığını ispat edebilmiştir. Fikhî konulardaki görüşleri, bazı durumlarda Şia'nın görüşlerine benzerlik gösterdiğinden Râfîzî olmakla itham edilmiştir.

Taberî eserlerinde gündemdeki meselelere de değinmiş, Gadîr-i Hum hadîsinin inkâr edildiğini duyduğunda bu hadîsin nakil tarihlerini ele alan kıymetli bir kitap yazmıştır. İbn Kesir bu kitabı görmüş ve kitabın hacimli bir kitap olduğunu yazmıştır.⁷

Taberî'nin fıkhîta Şafiî fikhını tercih ettiği⁸, sonraları kimi Şafiîlerin onu Şafiî tabakatlarına almak istedikleri nakledilmiştir.⁹ Ancak Taberî ilmî kariyerinde ilerledikten sonra içtihat etmiş ve yeni bir mezhep kurmuştur. Çok sayıda âlim ve muhaddisin onun mezhebine uyduğu ve bu konuda kitaplar yazdığı bilinmektedir.¹⁰

Taberî'nin Yaşadığı Dönem

Taberî, İslâm medeniyetinin insanlık tarihindeki rolünü ve gücünü ortaya koyabilmek için gereken altyapıya sahip olduğu dönemde yaşadı. Bu dönemde İslâm dünyasının egemenliği altındaki çeşitli bölgelerde farklı ilim dallarında tahsil gören ve araştırma yapan yüzlerce düşünür vardı. İslâm medeniyetinin en görkemli çağının alt yapısını hazırlayan asır işte bu asırdı.

İlim dalları arasında hadîs ilmi en çekici ilim dalıydı. Hadîs ilmi, fıkıh, tefsir, rical, hatta tarih ilminin gelişimine katkıda bulunmuş ve dinî ilimlerin temeli sayılmıştır. Bağdat, Kufe, Basra, Şam, Mısır, Rey, Nişabur medreseleri başta olmak üzere İslâm topraklarındaki bütün medreselerde dinî kültürün ve İslâm düşüncesi mirasının muhafızları sayılan muhaddisler vardı ve durmaksızın daha fazla hadîs derlemek ve detaylı rivayetler elde etmek için şehirden şehire yolculuk ediyorlardı.¹¹

Bu meyanda, coğrafi bölgelere göre ve selef fakihlerinin tesiriyle muhtelif fıkıh ve tefsir ekolleri ortaya çıkmıştı ve her bir ekol kendi inancını yayma gayretindeydi. Bu ekollere mensup âlimler, kendi hadîs ve fıkıh usullerini geliştirmek için kapsamlı kitaplar ve risaleler yazıyorlardı. Bu dönemde onlarca mûsned, musannef, sünen, sahih vb. kitaplar yazılmıştı ve her bir fıkıh ekolü, bu doğrultuda kendisini diğerlerinin önüne geçirme, daha fazla hadîs toplayarak seleflerine destek sağlama ve kendi inançlarını ispatlama çabasındaydı.¹²

Bu süreçte fikhî ve itikadî mezhepler arasındaki cidal, âlimlerin ilmî faaliyetlerinde belirleyici bir role sahipti; bu tartışmalar bir yandan âlimleri sınırlıyor, öte yandan çeşitli fikhî ve itikadî konuları gündeme taşıyarak araştırma ve incelemelerde düşünürleri belirli bir yöntemi izlemeye zorluyordu. Üçüncü yüzyılda yazılan “Reddiye” başlıklı kitapların sayısı yüz otuz-

dan fazladır. İbn Nedim bu kitapların isimlerini *el-Fihrist*'inde kaydetmiştir; ancak burada kaydedilen kitapların bir kısmı ikinci yüzyıla ve dördüncü yüzyılın ilk çeyreğine aittir.¹³

Burada Taberî'nin konumunu belirginleştirmek için dönemin fikrî ve itikadî akımları hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

Tarihsel olarak İslâm'ın ilk yüzyıllarında başlıca birkaç akımdan söz etmek mümkündür: Bunlardan ilki, Hz. Ali (a.s.)'ye ilgisinden ta gulata kadar, İmamiyye, Zeydiyye ve İsmailiyye'nin de içerisinde yer aldığı, bütün eğilimleri içinde barındıran Teşeyyü'dür.

İkincisi, Sıffîn savaşının sonlarında ve Nehrevan savaşı sürecinde şekillenen Haricîlik'tir.

Üçüncüsü, birinci yüzyılın sonu ve ikinci yüzyılın başında ortaya çıkan Mürcie'dir. Mürcie, daha çok Hz. Ali-Osman ilişkisini ele almış ve büyük günah işleyenin durumu gibi konularda görüş ileri sürmüştür.

Dördüncüsü, mezhebî akım, sonraları Ehlisünnet olarak bilinen Osmaniyye veya Emeviyye mezhebidir. Bu mezhebin inanç esasları Muâviye iktidarınca ve ona bağlı Zührî, Ebu'l-Zenâd vb. âlimlerce desteklenmiş ve yayılması sağlanmıştır.¹⁴

Bu mezhep, Cahiz'in *el-Osmaniyye* başlıklı kitabında savunduğu mezheptir. Gerçi Cahiz, muhtelif mezheplere gönül vermiş, ancak hiçbirine bağlı kalmamıştır. Cahiz bu kitabında, Allame Seyyid Mehdî Ruhânî'nin de hatırlattığı gibi, Osman'ı savunmayı amaçlamamıştır -kitabın yalnızca iki yerinde Osman'ın adı geçer. Amacı, Emevîler

T

aberî yedi yaşındayken Kur'ân öğrenmeye başlamış ve babasının himmetiyle tahsil hayatına adım atmıştır. Önce doğum yeri olan Âmul'de, sonra sırasıyla Rey, Basra, Kufe, Vasıt, Mısır ve Şam'da tahsilini sürdürmüş, âlim ve şeyhlerden çok sayıda hadis dinlemiş ve Malikî ve Şafîî fikhini bu mezheplerin âlimlerinden öğrenmiştir.

döneminde halkın genel inancı olan Osmanîlik mezhebinin inanç esaslarını ve görüşlerini savunmaktadır.¹⁵

Bu inanç esaslarının başında, halifeleri işbaşına geliş sıralarına göre faziletli kabul etmek ve Hz. Ali'yi halife olarak kabul etmemek gelir. Bu inancın sonu, Nasıblığe varır.

Öte tarafta Iraklı, Hicazlı ve İranlı birçok fakih ve muhaddis Osmanî mezhebinin kabul etmiyor ve Hz. Ali'nin faziletlerine inanıyordu. Sırf bu inanç, onları Şîi ad-
detmek için yeterli bir sebepti. Bugün ricâl/biyografi kitaplarında dönemin düşün-
sel tavrının göstergesi olan “Şîilik eğiliminde” olmakla itham edilmiş yüzlerce âlime
rastlamak mümkündür. Çünkü Osmanîler, Hz. Ali hakkında küçücük bir fazilet inan-
cına sahip olan, içindeki Ali muhabbetini izhar eden herkesi Şîi, hatta Râfîzî addedi-
yordu.^[*] Buna karşın ricâl kaynaklarında karşılaşılan “Osmanî idi”¹⁶ ifadesi, Şia'ya
muhalif olmanın, aslında Hicrî ilk iki yüzyılda halkın çoğunluğunun mezhebine men-
subiyetin göstergesidir.

Önceleri Basra'da ortaya çıkan, sonra Bağdat'ta yoğunlaşan Mutezile, Cemel sa-
vaşının ardından Osmanîliği benimsemiş ancak bir süre sonra Basra'daki Mutezilîler
arasında Şîilik alametleri görülmeye başlanmıştır.¹⁷ Bunun sebebi Mutezile'nin akılcı
tutumudur.

Öte yandan Bağdat Mutezilesinde Şîilik izleri daha belirgin ve güçlüydü. Bunun
en açık örneği Ebu Cafer İskafi ile oğlu İbnü'l-İskafi'nin görüşleridir. İbnü'l-İskafi *el-
Miyar ve'l-muvazene*¹⁸ adlı kitabında dönemin tartışmalı güncel konuları hakkında gö-
rüşlerini beyan etmiş, ezcümle Hz. Ali'nin diğerlerinden faziletli olduğunu açıklamış-
tır. Ebu Cafer İskafi de Cahiz'in *el-Osmaniyye*'sine bir reddiye kaleme almıştır.^{***}

Üstad Allame Ruhânî, İbn Saad'ın *Tabakatü'l-kübra*'sını mütalaa ettikten sonra Ehli-
sünnet nispetinin Hicrî 150 yılına kadar kimse için kullanılmadığını fark ettiğini söyler.
Daha sonra, büyük bir ihtimalle Hicrî 200 yılından itibaren Ehli-sünnet kullanımı yay-
gınlaşmıştır. Bu bakımdan, Osmanî ruh hâlinde dönüş anlamındaki yeni kullanımıyla
Ehli-sünnet kavramı Hicrî üçüncü yüzyılın başlarında yaygınlaşmaya başlamıştır.

Bu, kişisel inançları, daha sonra kazandığı anlamıyla Ehli-sünnet'in inanç ilkelerine
benzerlik gösteren çok sayıdaki fakih ve muhaddisin varlığını inkâr etmemizi gerek-
tirmez. Burada üzerinde durulması gereken, Cahiz'e kadar (öl. 255) toplumun çoğun-
luğunun onun kitabında savunduğu Osmanîlik inancını benimsediğidir.

Hicrî üçüncü yüzyılın başında, Memun'un hilafetinin başlamasıyla eşzamanlı ola-
rak Şîilik yayılmıştı ve o dönemde artık Ehl-i Hadîs ve Ehli-sünnet ve'l-Cemaat olarak
ortaya çıkan Osmanîlik darboğaza girmişti. Memun'un, Kur'an'ın yaratılmışlığı dü-
şüncesini kabullendirme girişimleri, kendisinin ve halefleri Vasık ve Mutasım'ın yak-
laşık Hicrî 232 yılına değin süren sınırlamaları Ehli-sünnet'in gerileyişine; Hz. Ali'yi

kabullenme, Muâviye ve Osman'ı kabullenmeme, hatta ilk halifelere karşın Hz. Ali'yi tercih etme biçiminde ciddi Şîlik eğilimleri gösteren Mutezile'nin ise yükselmesine sebep oldu. Ancak Hicrî 232 yılında halife olan Mütevekkil, başta en güçlü âlimleri olan Ahmed b. Hanbel olmak üzere Ehl-i Hadîs'i destekledi ve Şia ve Mutezile'ye muhalefet etti. Bu süreçte Bağdat, Ahmed b. Hanbel'den kısa bir süre sonra Hanbelîlik adını alacak olan Ehl-i Hadîs'in baskınına uğradı.

Her ne kadar Ahmed b. Hanbel, Osmanî inancında birtakım reformlar yapmış ve Hz. Ali'yi dördüncü^[***] halife olarak Osmanîlik içerisinde dâhil etmiş olsa da¹⁹ -gerçekten bu girişiminden dolayı ciddi eleştirilere maruz kalmıştı- yine de dolaylı olarak faziletlerini inkâr yoluyla Hz. Ali'yi sindirme siyaseti ile hadîste zahîrîlik ve teşbih inancı Ehl-i Hadîs tarafından devam ettirildi.

Yukarıda değindiğimiz ve biraz aşağıda detaylıca ele alacağımız gibi, bu süreçte, muhaddis ve fakihlerin birçoğu Ehl-i Hadîs'e muhalefet etti ve bunun neticesinde ya sindirildiler ya da çeşitli suçlamalara maruz kaldılar.

Burada, Ehl-i Hadîs'in ve Taberî'nin yaşadığı dönemde Bağdat'ta en güçlü düşünce akımı olan Hanbelîliğin ruh hâlini daha iyi ortaya koymak amacıyla İbn Kuteybe'nin (öl. 276) Ehl-i Hadîs hakkındaki yargısından söz etmek yerinde olacaktır. İbn Kuteybe, Ehl-i Hadîs'tendir ve hatta İbn Hacer tarafından Nasibî olmakla suçlanmıştır.²⁰ İbn Hacer onunla ilgili olarak şöyle yazar: "İbn Kuteybe teşbihe meyilliydi, itretten inhıraf etmiş, sapmıştı."

İbn Kuteybe, büyük olasılıkla hayatının sonlarında kaleme aldığı kitabında Ehl-i Hadîs'i ve onların müfrit tutumlarını sert bir dille eleştirir:

"Onların [Ehl-i Hadîs] Râfıza'nın Ali muhabbetindeki ifratına karşın Ali'yi (kerem Allahu vechehu) geri planda tutmada ifrat ettiklerini, hakkını eda etmediklerini ve hakkında kötü konuştuklarını gördüm. Her ne kadar O'nun zulüm işlediğini tasrih etmemiş olsalar da, O'nu haksız yere kan dökmekle suçlamışlar ve ayrıca Osman'ın katline karışmakla itham etmişlerdir. Onu hidayet imamlarından (*eimme-i hüda*) görmemiş, fitne imamları (*eimme-i fiten*) arasında saymışlardır. Onun halifeliğini, halkın bu konuda ihtilaf ettiğini ileri sürerek inkâr etmiş, buna karşın Yezid'i halife saymışlardır. Çünkü onlara göre bu konuda icma hâsıl olmuştur. Muhaddislerin çoğunluğu faziletlerini nakletmekten, hakkında söylenenleri izhar etmekten kaçınmışlardır. Hâlbuki Ali'nin faziletlerine dair hadîsler sahih yollarla nakledilmiştir."

"Ayrıca onlar, oğlu Hüseyin'i Müslümanların arasına fitne soktuğu gerekçesiyle haricî addetmiş ve kanının dökülmesini caiz bilmişlerdir. Çünkü Peygamber, 'Ümmetime karşı huruç edeni öldürün!' buyurmuştur. Evet, onlar Ali'yi ve şura ehlini birbirine eşit görmüşlerdir. Çünkü onlara göre Ömer, Ali'yi üstün görseydi onu diğerlerine tercih ederdi. Onlar Ali'nin adını anmaktan kaçınmışlardır. Bu, öyle bir noktaya

Taberî'nin; Kur'ân'ın yaratılmışlığı, teşbih, Hz. Ali'ye hürmetsizlik ve -Muâviye'nin teşvik ettiği- selef âlimlerin ısrarla savunulan fetvaları karşısındaki cesur tavrı övgüye değerdir. Taberî, Hanbelîlerden ve onlara tabi yöneticilerden korkmadan kendi inancını açıklıyor ve Hanbelî ilim merkezlerini tezyife (zayıf düşürmeye) çabalıyordu.

varmıştır ki onların muhaddisleri, Ali'nin faziletlerine dair hadîsleri nakletmekten kaçınmış, Amr b. Âs ve Muâviye'nin faziletlerini aktarmışlardır. Buna yaparken de bu ikisini büyütme niyetinde olmamışlardır; asıl amaçları Ali'yi küçültmektir. Biri çıkar da Ali hakkında 'Peygamber'in kardeşi ve torunları Hasan ile Hüseyin'in babasıdır' veya 'Kisa ashabı; Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'dir' derse onların öfkeden yüzleri kızarır... Biri, Resulullah'ın 'Ben kimin mevlası isem Ali onun mevlasıdır' veya 'Senin benim yanımdaki konumun Harun'un Musa yanımdaki konumu gibidir' veyahut buna benzer bir hadîsini nakletse rivayetin isnadını tenkit yoluna gidip hadîsi inkâra kalkışır, nakledeni Râfızî olmakla itham edip hakkını ayaklar altına alırlar. Onlar yüzünden [muhaddisler] Ali'ye olmadık şeyleri nispet ederler. Bu, cehaletin ta kendisidir. Senin üzerine düşen, Ali'nin Peygamber katındaki konumunu, Resulullah'ın kardeşi ve damadı olduğunu bilmek; O'nun düşmanlarla cihaddaki sabrını, savaşlarda Peygamber'in yanımdaki fedakâr tutumunu ve ilim, din ve şecaatteki konumunu iyice öğrenmektir."²¹

İbn Kuteybe sözlerinin devamında benzeri sözlerle Hz. Ali'ye övgülerde bulunur. Bu, kitabı tahkik eden araştırmacının da ifade ettiği üzere, -bir anlamda- İbn Kuteybe'nin tavrı değişikliği olarak da görülebilir. Çünkü İbn Kuteybe Ehlîbeyt'e (a.s.) buğzuyla tanınan bir âlimdi. Biz burada İbn Kuteybe'nin sözlerini Taberî'nin çatıştığı Hanbelîlerin, dönemin en baskın düşünce akımının tutumunun iyice anlaşılmasını sağlamak için aktardık.

Makdisî ise Bağdat'taki durumu şöyle anlatır: "Bağdat'ta Muâviye, müşebbihe ve Berbeharî (Berbahariyye Bağdat'taki Hanbelî imamlardan biriydi) sevgisinde ifrat eden bir topluluk vardı."²²

Her hâlükarda Mütevekkil'in hilafetinden itibaren Bağdat Hanbelîleri şehrin büyük çoğunluğunu oluşturuyordu ve diğer âlimler onlardan çekiniyorlardı. Bununla birlikte

Bağdat'ta Şîîler ve Mutezilîler de yaşıyordu. Şîîler Kerh mahallesinde ikamet ediyorlardı, ancak mevcut şartlarda varlık gösteremiyorlardı. Hicrî dördüncü yüzyılın ilk yarısına, Büveyhîler hükümetine kadar Şîîler güçlendi ve Şîîler tarafından Hanbelîlere karşı yeni ve güçlü bir cephe oluşturuldu. Bu cephenin yapısı ve özellikleri bizim buradaki araştırma konumuzun dışındadır.

Taberî'nin Hanbelîlere Karşı Tutumu

Şîîlerin, Ehl-i Hadîs karşısında güçlenmesinden ve Ebu'l-Hasan Eşarî'nin Hicrî dördüncü yüzyılın ilk yarısında akılcılık ile hadîşçilik arasında orta yol belirlemesinden önce Hanbelîler, Bağdat'ta tek söz sahibi topluluktu. Hanbelîlere karşı koyabilecek âlim sayısı çok azdı. Halifeler bile Hanbelîlere mütemayildi.

Taberî'nin; Kur'an'ın yaratılmışlığı, teşbih, Hz. Ali'ye hüürnetsizlik ve -Muâviye'nin teşvik ettiği- selef âlimlerin ısrarla savunulan fetvaları karşısındaki cesur tavrı övgüye değerdir. Taberî, Hanbelîlerden ve onlara tabi yöneticilerden korkmadan kendi inancını açıklıyor ve Hanbelî ilim merkezlerini tezyife (zayıf düşürmeye) çabalyordu.

Taberî'nin Hanbelîlere karşı tutumunu gösteren birkaç rivayet oldukça önemlidir:

a) Taberî ile ilgili bilgi veren biyografi kaynaklarında yer alan çok sayıdaki rivayette Hanbelîlerin Taberî'ye ettikleri zulümden söz edilmiştir. Bu rivayetlere göre onlar Taberî ile görüşülmesini ve ondan hadîs nakledilmesini sınırlamış ve talebelerin onunla görüşmesini engellemişlerdir. Hüseyinek Hüseyin b. Ali Hâfız şöyle der: "İbn Huzeyme bana İbn Cerir'den bir şey [rivayet] duyup duymadığımı sordu. Duymadığımı, çünkü Hanbelîlerin onunla görüşmeyi engellediklerini söyledim."²³ Kendisinden nakledilen bir rivayette İbn Huzeyme "Hanbelîler Taberî'ye zulmettiler" der²⁴ ve ekler: "Hanbelîler ondan bir şey okumak isteyeninin peşini bırakmıyorlardı."²⁵

Tabakat'ında bu rivayetleri değerlendiren Sübkî, Hanbelîlerin Hüseyinek gibi bir şahsın Taberî ile görüşmesini engelleyecek güce sahip olmadıklarını, bu yüzden de İbn Huzeyme'nin Hüseyinek'i Taberî ile görüşmediğinden dolayı kınadığını yazar.²⁶ Ancak Sübkî, bu değerlendirmesinde bir ölçüde haklı da olsa, Hanbelîler onun sandığından çok daha fazla güce sahipti ve Taberî ile görüşmek cesaret istiyordu.

b) Aynı müellif Zilkâde ayında İbn Cerir Taberî'nin Hanbelîlerle münazara için Ali b. İsa'nın evine gittiğini ancak Hanbelîler gelmeyince Taberî'nin, evine döndüğünü yazar.²⁷ Bu rivayet Taberî'nin Bağdat'ta Hanbelîlere karşı aldığı tavrın göstergesidir.

c) Taberî'nin Hanbelîlere karşı tavrının bir diğer göstergesi *İhtilafü'l-fukaha* adlı eserinde Ahmed b. Hanbel'in adını zikretmemesidir. Bunun nedeni kendisine sorulduğunda Taberî şu cevabı vermiştir: "O fakih değildi, muhaddisti." Taberî bu yüzden Hanbelîlerin baskısına uğramıştır.²⁸

Taberî'nin bu tavrının önemi, Ahmed b. Hanbel'in Ehl-i Hadîs katındaki değeri göz önüne alındığında açıklığa kavuşur.

d) Yakut el-Hamevî'nin naklettiği bir başka rivayette Hanbelîlerin Taberî'nin yanına geldiklerinden ve Cuma günü Ulu Cami'de ona Ahmed b. Hanbel ve arşa oturmak hadîsi hakkındaki görüşünü sorduklarından söz edilir. (Müşebbihe'nin ve Hanbelîlerin hadisi kelimenin zahîr anlamıyla yorumladıklarını hatırlatmak uygun olacaktır.)

Taberî: "Ahmed b. Hanbel'in muhalif görüşlerinin bir itibarı yoktur," deyince Hanbelîler: "Âlimler onun reyini diğer âlimlerin reyleriyle birlikte nakletmiş ve onun muhalif görüşünü hesaba katmışlardır," dediler. Bunun üzerine Taberî: "Ben böyle bir şey görmedim, nitekim onun [muhaddis ve fakihlerin de içinde bulunduğu] bir ashabı yoktur. Arşa oturmakla ilgili hadîse gelince; bu muhaldır," dedi ve şu şiiri okudu: Onun ne bir dostu vardır / Ne de arşta birlikte oturduğu bir cülusu

Hanbelîler ve Ehl-i Hadîs bunu duyunca ayağa kalkıp Taberî'nin üzerine saldırdılar ve onu tekmelediler. -Hanbelîlerin sayısı binlerle ifade edilmiştir.- Ebu Cafer kalktı ve evine gitti, ama onlar peşini bırakmayıp evini taşladılar. Öyleki evinde taş yığının-dan bir tepe oluşmuştu. Kolluk kuvvetleri reisi Nazurek beraberinde on binlerce insanla birlikte oraya gelip onları dağıttı. Hanbelîler ve Ehl-i Hadîs, Taberî'nin kapısına yazdığı şiiri silip yerine Ahmed b. Hanbel'i öven bir şiir yazdılar.²⁹

e) Taberî'nin Hanbelîlere muhalefeti ömrünün sonlarında daha da şiddetlenmiştir. Hanbelî İbn Kesir, Hanbelî avâmından bir zümrenin gündüz defnedilmesini engellediğinden Taberî'nin evinin içine defnedildiğini yazar.

Bu noktada onlar Ebu Bekir Muhammed b. Davud ez-Zahirî'den^[****] etkilenmişlerdi. Çünkü o Taberî'yi Râfızîlikle itham etmişti. Taberî vefat ettiğinde Bağdat'ın dört bir yanından gelen insanlar, evinde onun cenaze namazını kıldılar.³⁰

Taberî'nin gece defnedildiği başka rivayetlerde de geçmektedir. Bunun nedeni, Taberî'nin Şiîlikle itham edilmiş olmasıdır.³¹ İbn Esir, bu rivayeti İbn Miskeveyh'in *Tecaribü'l-ümem*'inden naklen aktarmıştır.³²

f) İbnü'l-Cevzî'nin bu konudaki rivayeti de açıklayıcıdır. İbnü'l-Cevzî, Sabit b. Sinan'ın rivayetini naklettikten sonra Râfızîlik ve mülhitlik ile suçlandığından ötürü Taberî'nin cenazesinin gündüz defnedilmesine engel olduğunu, bu yüzden de cenazesinin gizlice kaldırıldığını belirtir: "Onu Râfızîlikle suçlamalarının nedeni, ayağı yıkamak gerektiğine değil de mesh etmek gerektiğine inanmasıydı." Daha sonra şöyle yazar: "Ebu Bekir b. Ebi Davud, Nasru'l-Hâcib'e Taberî'yi şikâyet etmiş ve ona Taberî'nin bizzat inkâr ettiği birtakım şeyler yakıştırmıştı. Meselâ onu Cehmî olmakla suçlamıştı."

İbnü'l-Cevzî şöyle devam eder: “Taberî ‘Hayır, iki eli de açıktır’ (Maide 64) ayetinde kastedilenin Allah’ın elleri olmadığı, iki elden maksadın Allah’ın nimetleri olduğu kanısındadır. Taberî bunu inkâr etti, söylemedim, dedi. Ebu Bekir b. Ebi Davud ayrıca şöyle dedi: Taberî, ‘Hz. Peygamber’in ruhu bedeninden ayrılınca (Hz. Peygamber Hz. Ali’nin dizine uzanmıştı, Hz. Ali’nin eli de dizinin üstünde, Hz. Peygamber’in başının altındaydı) Hz. Ali’nin ellerine aktı ve Hz. Ali onu yaladı’ hadîsini nakleler.”

İbnü'l-Cevzî devamında, “Yaladı” tabiri yoktur, “Ali onu yüzüne sürdü” tabiri vardır, yazar ve ekler: “Bu versiyonuyla da hadîs sahih değildir.” Kitabının devamında İbn Cevzî şunları yazar: “İbn Cerir Taberî, Nasr Hacib’e, İslâm’da Ehl-i Hadîs kadar hasisliğe duçar olmuş başka bir topluluk yoktur, mealinde bir söz yazmıştır.” Bundan sonra kendisi de müfrit bir Hanbelî olan İbnü'l-Cevzî, Taberî’ye saldırmaya ve küfretmeye başlar; kitabın devamında ilmî bir tartışma yoktur.³³

Yukarıda alıntıladığımız pasajlardan Taberî’nin Ehl-i Hadîs ile şiddetli bir tartışma içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Ehl-i Hadîs’e muhalefet etme cesareti Taberî’nin sağlam bir kişiliğe sahip olduğunu gösterir. Taberî’nin hayatının bu dönemi onun hayatının en önemli devresidir.

Taberî’ye *er-Reddü alâ el-Harkusiyye*^[*****] adında bir kitap izafe edilmiştir. Harkus b. Züheyr Haricîlerin ilk liderlerindedir. Bu kitap aslında Hanbelîliğe karşı yazılmış bir reddiyedir.³⁴ Taberî’nin burada Hanbelîliği Harkusiyye şeklinde isimlendirmesinin nedeni, Hanbelîliğin Hz. Ali hakkında Haricîlerle aynı görüşe sahip olmasıdır.³⁵ Muhalifleri Taberî’yi tek doğru yol olarak kabul edilmiş Ehl-i Hadîs yolundan saptığı için eleştirmişlerdir.

Sonuç

Bu bölümün sonunda bir yandan Ehl-i Beyt’in (a.s.) mânevî azametini, öte yandan Taberî’nin ilim tahsili yolunda gösterdiği tahammülfersa çabasının göstergesi olan bir rivayeti nakletmeyi uygun buluyoruz.

Nasr b. Kesir şöyle der: Altmış yıl önce veya biraz daha fazla bir zaman önce Süfyan-ı Sevri ile Cafer b. Muhammed es-Sâdık’ın (s.a) yanına gittik. Ben, Cafer b. Muhammed’e (a.s.), “Hacca niyetlendim, bana bir dua öğret,” dedim.

Cafer b. Muhammed (a.s.), “Harem’e vardığında ellerini Kâbe’nin duvarına koy ve “Yâ sâike’l-kuvvet ve yâ Samia’s-savt ve yâ Kâsiye’l-izâmu’l-lehmâ ba’de’l-mevt” dedikten sonra istediğin duayı et,” buyurdu.

Sonra Süfyan-ı Sevri, Cafer b. Muhammed’e (a.s.) bir şey söyledi; ama ben ne söylediğini anlayamadım.

Cafer b. Muhammed (a.s.) ona döndü ve şöyle buyurdu: “Sevdiğin bir şeye kavuştuğunda çokça elhamdülillah de. Sevmediğin bir şey başına geldiğinde ise sık sık la havle vela kuvvete illa billah, de. Rızkın azaldığında ise çokça istiğfar et.”

Kadı şöyle der: “Furat oğullarından bir şahıs, ya kendi aşiretlerinden birinden ya da başka birinden şöyle nakleder: ‘Ebu Cafer Taberî’nin (r.a) yanındaydım. Ölümünden bir saat önce Cafer b. Muhammed’den (a.s.) ona bir dua naklettiler. Taberî defterini istedi ve onu yazdı. Ona şimdi yazı yazma zamanı mıdır, dediler. Taberî, “İnsana, ölüm kendisine ulaşınca kadar ilim tahsilini bırakmaması yakışı,” dedi.³⁶

Taberî'nin Mezhebi

Taberî'nin mezhebini ve inançlarını anlamak için üzerinde durulması gereken konulardan biri, onun meşhur edebiyatçı ve şâir Harezmi ile akrabalığı konusudur.

Tarihü'l-ümem ve'r-rusul ve'l-mülûk ve kapsamlı bir tefsir olan *Camiü'l-beyân*'ın müellifi Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberî, tarih, tefsir ve fıkıh alanında kaleme aldığı kitaplarından da anlaşılacağı üzere, Hicrî üçüncü yüzyılın ikinci yarısında ve dördüncü yüzyılın başlarında yaşamış İranlı büyük bir Sünnî âlimdir.

Hicrî 224 yılında doğmuş ve 310 yılında vefat etmiştir. Hayat hikâyesini birçok biyografi kitabında bulmak mümkündür.

Meşhur bir şâir olan Ebu Bekir Muhammed b. Abbas Harezmi Hicrî dördüncü yüzyılda yaşamış, emirlerle ve ediplerle içli dışlı olmuştur. Harezmi Büveyhîleri sevmiş ve savunmuş, bu konuda mutaassıp davranmış, onları öven şiirler yazmıştır.³⁷ Muhtemelen Hicrî 323 yılında doğan Harezmi'nin 383 yılında öldüğü söylenir.³⁸ Harezmi'nin şiirlerinin dışında edebî açıdan oldukça önemli olan risaleleri ve mektupları da günümüze ulaşmıştır. Eserleri 1970 yılında Şeyh el-Hazin'in tahkikiyle Beyrut'ta yayımlanmıştır.

Harezmi İmamî Şii'dir. Makalat müellifleri ve Sünnî ricâl âlimleri onun Râfızî olduğunu kaydederler. Bu müelliflere göre Râfızîlik, On İki İmam Şiîliğinin müfrit biçimidir. Gulat olmayan Şiîlik, Hz. Ali'yi (a.s.) Osman'a ve doğal olarak diğer halifelere tercih eden kimseler için kullanılırken³⁹ Harezmi'nin Nişabur Şiîlerine yazdığı

ve tarih boyunca yöneticilerin Ehlîbeyt'e ve Şîilere yaptıkları zulümlerden söz ettiği mektubunda Râfızîlik izlerine rastlanır.⁴⁰

Biz, makalemizin bu bölümde, Taberî'nin Harezmi ile akrabalığını ele alacak, bununla da Taberî'nin hangi mezhebe mensup olduğunu saptamaya çalışacağız.

Bu bölümde iki konu:

a) Meşhur edip Harezmi'nin Taberî'nin kız kardeşinin oğlu olduğu; b) Harezmi'nin bir şiirinde dayılarına Râfızîlik isnat ettiği; üzerinde durmamız gerekmektedir.

Eğer bu iki konuyu açıklığa kavuşturabiliriz, başka birtakım delillerin yardımıyla Harezmi'nin sözünü doğrulayabilirsek tarihçi Taberî'nin Şîîliği meselesini aydınlatabiliriz.

Harezmi'nin Tarihçi Taberî ile Akrabalığı

Harezmi'nin Taberî'nin kız kardeşinin oğlu olduğu hususunda birçok kaynak bilgi vermiştir. Ensab alanında yazılmış en iyi kitaplardan birinin müellifi olan Sem'anî bu konuda şöyle yazar: "Harezmi mensuplarından biri Ebu Bekir Muhammed b. el-Abbas el-Harezmi'dir. Ona, Muhammed b. Cerir b. Yezid et-Taberî'nin yeğeni olmasından dolayı Taberî de denilir."

Sem'anî daha sonra *el-Müstedrek alâ es-sahihey*'in müellifi Ebu Abdullah Hâkim Nişaburî'den Harezmi'nin Hâfıza gücü ve *Tarihu Nişabur*'u yazarken kendisine yaptığı yardım hakkında bir rivayet nakleder.⁴¹

İbn Esir Cezerî de Sem'anî'nin yazdıklarını özetle nakletmiştir.⁴²

Edebiyat alanında yazdığı kitabında Harezmi'nin şiirlerini ve risalelerini uzun uzun aktaran Sa'lebî, onun aslında Taberistanlı olduğunu, bu yüzden ona Taberî-i Hazmi denildiği yazmış, ancak onun Taberî ile akraba olduğuna değinmemiştir.⁴³

Ünlü biyografi müellifi İbn Hallikan Harezmi'nin Taberî'nin kız kardeşinin oğlu olduğunu yazmıştır.⁴⁴

Meşhur Sünnî ricâl âlimi Zehebî de İbn Hallikan ile aynı görüştedir.⁴⁵

Yukarıda verdiğimiz bilgilerden söz konusu Taberî'nin, başka bir Taberî değil de dedesinin adı Yezid olan ünlü tarihçi Taberî olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Harezmi'nin Taberî'nin yeğeni olduğunu yazanlar arasında kendisinin de Taberî ile akrabalık bağı olduğunu söyleyen İbn Funduk'tan ayrıca söz etmemiz gerekir. O şöyle yazar: "Muhammed b. Cerir et-Taberî, edip Ebu Bekir el-Harezmi'nin dayısıdır ve büyük bir tarih yazmıştır. Benim de kendisiyle akrabalık bağım vardır."⁴⁶

İbn Funduk *Tarih-i Beyhak*'ın bir başka yerinde şöyle yazar: “Hace Ebu'l-Kasım el-Hüseyn b. Ebi'l-Hasan el-Beyhakî şecaatli, korkusuz bir adamdı. Dönemin yöneticileri ona ihtiram gösterirdi. Annesinin kardeşi Ebu'l-Fadl, Ebu Bekir el-Harezmî'nin babası idi. Üstad ve âlim faziletli Ebu Bekir el-Harezmî, tarih ve tefsir müellifi Muhammed b. Cerir et-Taberî'nin yeğenidir. Hâkim Ebu Abdullah Hâfız *Tarih-i Nişabur*'unda bunu zikretmiştir.”⁴⁷

Daha eski âlimlerden Hanbelî İbnü'l-İmad⁴⁸ ve Yafî⁴⁹ de Harezmî'nin Taberî'nin yeğeni olduğunu yazmışlardır. Zirikî de el-Îlâm'ında bu hususa işaret eder.⁵⁰

Geçmiş müellif ve âlimler arasında Taberî'nin Harezmî'nin dayısı olduğunu yalanlayan veya başka bir Taberî'nin (ileride bu Taberî'ye değineceğiz) Harezmî'nin dayısı olduğunu iddia eden birine rastlamadık.

Harezmî'nin Şiiri

Böylelikle Harezmî'nin Taberî'nin yeğeni olduğu konusunda tarihsel açıdan bir şüphe olmadığı meselesi açıklığa kavuşmuş oldu. Şimdi Harezmî'nin konuyla ilgili şiirini ele almamız yerinde olacaktır. Yakut el-Hamevî şiiri şu şekilde nakleder – ileride el-Hamevî'nin görüşüne yer vereceğiz.

*Ben Âmil'de doğdum, Cerir oğulları benim dayımdır
Her insan dayısına çeker,
Bilin ki ben atadan babadan Râfîzîyim,
Başkaları ise sonradan Râfîzî*

Bu şiiri, kıymetli bir kitap olan *Nakz*'ın müellifi Abdulcelil Razî Kazvinî (öl. yaklaşık 560) de nakletmiştir. Kazvinî şöyle yazar: “Meşhur Ebu Bekir Harezmî Şîî inancındadır ve fazıl kimseler onun fazilet ve kadrini inkâr etmemiştir. Bu beyitler onundur.” Gerçi müellif bir Şîî'nin asla Ebu Bekir ismini almayacağını yazmıştır. Daha sonra şiiri nakleder. Kazvinî'nin naklettiği şiirle Yakut'un naklettiği şiir ikinci dizede farklılık gösterir.⁵¹

*Başkaları atadan babadan Râfîzîdir,
Ben ise sonradan Râfîzîyim.*

Muhtemelen şiirin önceki olanı değil, bu versiyonu doğrudur.

İbn Ebi'l-Hadid de bu şiiri nakletmiş, ancak şiiri tarihçi Taberî'ye değil de İmamî Taberî'ye izafe etmiştir.⁵² İbn Ebi'l-Hadid şiiri Taberî'nin söylediği kamısındadır ve büyük bir hata içerisindedir. Çünkü ne meşhur bir edip olan Yakut ne de Kazvinî bu şiiri -ister tarihçi ister İmamî Taberî olsun- Taberî'ye izafe etmiştir. Şiirin sahibinin Harezmî olduğu kesindir.

İbn Funduk da bu şiiri Harezmi'ye izafe etmiş ve yalnızca birinci dizesini nakletmekle yetinmiştir.⁵³

Kazvinî'nin, künyesi Ebu Bekir olduğu gerekçesiyle Harezmi'nin Şîi olamayacağı iddia etmesiyle ilgili olarak şunları söylemek gerekir:

Öncelikle; el-Hamevî'nin rivayetinden, ayrıca Nişabur Şîilerine yazdığı mektubundan Harezmi'nin İmamî Şîisi veya o günkü kullanımıyla Râfızî olduğu anlaşılmaktadır.

İkincisi; şiirin el-Hamevî'nin ve İbn Ebi'l-Hadid'in naklettiği versiyonundan da anlaşılacağı gibi, Harezmi'nin babası Sünnî olabilir ve ona böyle bir künye seçmiş olabilir. O, dayılarından ötürü Râfızîliği seçmiştir. Nitekim şiirinde, her insan dayısına çeker, demektedir.

Üçüncüsü; Kazvinî, Şîi ricâl kitaplarında, Masum İmamların (a.s.) sahabîlerinin birçoğunun adının Ömer olduğunu, hatta bazılarının Ebu Osman künyesine sahip olduklarını görmüş olmalıdır.

Dördüncüsü; Muhtemelen Kazvinî kendi zamanına göre bir değerlendirmede bulunmuştur veya bu söyledikleri bir çeşit alaydır. Her hâlükarda Kazvinî'nin eleştirisi tutarlı değildir.

Yakut el-Hamevî'nin Harezmi'nin Şiiri Hakkındaki Görüşü

Yakut el-Hamevî *Mucemü'l-buldan*'ının Amul maddesinde Harezmi'ye değinmiş ve şöyle yazmıştır: "O, Ebu Cafer'in dayısı olduğunu sanmıştır." Daha sonra şiiri nakleder ve ekler: "O yalan söyler, Ebu Cafer Râfızî değildi."

Yakut önce "sanmıştır" daha sonra "yalan" ifadesini kullanarak Harezmi'nin Taberî'nin yeğeni oluşunu tezkip etmek mi istemiştir? Bize göre cevap olumsuzdur. Görünen o ki, Taberî'nin Râfızî olmadığına dair cümlesinden anlaşılan, onun Harezmi'nin Taberî'ye isnat ettiği Râfızîlik nispetini yalanlamak istemiştir.

Harezmi'nin görüşüyle ilgili olarak *Ravzatü'l-cennat*'ın müellifi Vahid Behbehani'nin oğlunun yazdığı *Makamiü'l-fadl*'dan bir alıntı yapar. *Makami*'nin müellifi kitabında ricâl kaynaklarında adı geçen Muhammed b. Cerir et-Taberî'nin kim olduğu sorusunu sorar. Şöyle yazar: Bizde Muhammed b. Cerir adında iki kişi vardır. Birisi, İbn Cerir b. Galib et-Taberî'dir ve Şafî'dir. Nitekim Şafî olan Nevevî, *Tehzibü'l-esma*'sında onu övmüştür. Bu Taberî her ikisi de ünlü olan tarih ve tefsir kitaplarının müellifidir. Diğeri ise Muhammed b. Cerir b. Rüstem et-Taberî'dir. *el-Müstersid* ve *el-İzah* kitaplarının müellifi olan bu Taberî'nin Şîi olduğunda şüphe yoktur. Yeğeni Harezmi'nin övgüyle söz ettiği Taberî de işte bu Taberî'dir. Lakin Yakut el-Hamevî burada isim benzerliğinden dolayı hataya düşmüş ve Harezmi'yi yalanlamıştır.

Makami müellifinin açıklamasını esas alan *Ravzatü'l-cennat*'ın müellifi ise şunları yazar: “Yakut’un hatası Harezmi’nin kendisini tarihçi Taberî’nin yeğeni olarak tanıttığını sanmasıdır.” Daha sonra söz konusu Taberî’nin tarihçi Taberî olmadığını delilleriyle açıkladıktan sonra ekler: “Şîî ricâl kaynaklarını dikkatle incelersen, her ne kadar İbn Hallikan onu tarihçi Taberî’nin yeğeni olarak tanıtmışsa da, tarihçi Taberî’nin Harezmi’den yaklaşık yüz sene önce yaşadığını görürsün.”⁵⁴

Ayanü’ş-şia’nın müellifi de bu görüşü kabul etmiş ve Harezmi’nin tarihçi Taberî’nin değil de İmamî Taberî’nin yeğeni olduğunu yazmıştır.⁵⁵

Biz, tarihte iki, hatta üç Taberî olduğunu kabul ediyoruz. Bu üç Taberî’nin künyeleri, adları, Taberistan’a mensubiyetleri, hatta Âmulî⁵⁶ uzantısı birbirinin aynıdır.

Necaşî *Ricâl*’inde bu iki Taberî’den birini Âmmî/Sünnî mezhep⁵⁷, diğerini İmamî⁵⁸ şeklinde nitelemiştir.

Aynı şekilde Şeyh Tusî de *Fihrist*’inde Âmmî/Sünnî mezhep Muhammed b. Cerir’in⁵⁹ yanı sıra bir de İmamî Muhammed b. Cerir’den söz eder ve bu Taberî’nin tarih ve tefsir müellifi Taberî’den başkası olduğunu açık bir dille ifade eder.⁶⁰

Merhum Aga Buzurg Tahranî’nin, ayrıca Hansarî’nin de bu konuda açıklamaları vardır.⁶¹ Bu iki müellif Necaşî’nin çağdaşı olan, ancak Necaşî’nin zikretmediği başka bir Taberî’den söz ederler.

Yakut’un iddiası, üzerinde ayrıca durulması gereken bir konudur ve biz ileride bu iddiayı tekrar ele alacağız. Ancak burada bir başka sorunla karşı karşıyayız: Kendi yazdıklarına göre Taberî Âmmî/Sünnî mezhep midir? Kesin tarih rivayetlerine karşın Harezmi’nin tarihçi Taberî’nin değil de İmamî Taberî’nin yeğeni olduğu iddiası sahil tarih araştırmalarıyla bağdaşmamaktadır. Sem’anî, Yakut, İbn Funduk, Zehebî, İbnü’l-İmad Hanbelî, İbn Hallikan ve Yafî, Harezmi’nin tarihçi Taberî’nin yeğeni olduğunu yazmışlardır. Bu durumda, nas karşısında içtihadı başvurup Harezmi’nin İmamî Taberî’nin yeğeni olduğunu söyleyemeyiz.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi biz, şimdiye kadar yaptığımız incelemeden ve tezkire müelliflerinin açıklamalarından Harezmi’nin tarihçi Taberî’nin yeğeni olduğunu kabul edecek ve bundan sonra, Taberî’nin Şîîliği veya Râfîzîliği konusunu ele alacağız. Burada çözüme kavuşturmamız gereken, Hansarî’nin işaret ettiği tek bir husus kalıyor: Taberî’nin Harezmi’den yüz yıl önce yaşamış olması meselesi.

Harezmi’nin İmamî Taberî’nin yeğeni olduğunu varsaydığımızda hangi Taberî’nin İmamî olduğu sorusuyla karşı karşıya kalırız. Aga Buzurg Tahranî’nin incelemesine göre⁶² bir, Muhammed b. Cerir b. Rüstem b. Cerir veya Yezid et-Taberî adında *el-Müstersîd* kitabının müellifi olan Küleymî’nin (öl.329) çağdaşı bir Taberî vardır; bir de *Delailü’l-imamet*’in müellifi olan Şeyh Tusî (öl. 460) ve Necaşî’nin (öl. 450)

çağdaşı Muhammed b. Cerir b. Rüstem et-Taberî vardır. Eğer Harezmî'nin dayısı olan Taberî'nin ilk Taberî olduğunu kabul edersek aynı sorunla karşı karşıya kalırız. İkinci Taberî olduğunu kabul ettiğimizde ise onun Harezmî'den yaklaşık yetmiş yıl sonra vefat etmiş olduğunu görürüz. Tarihçi Taberî'nin vefatı ise Harezmî'den yetmiş üç yıl önce gerçekleşmiştir. Bu durum da aynı sorun tekrar karşımıza çıkar.

Bu bakımdan her durumda sorun kendini göstermeye devam edeceğinden en iyi yol meşhur rivayeti doğrulamak ve Harezmî'nin tarihçi Taberî'nin yeğeni olduğunu kabul etmektir. Bu kabulü güçlendiren şey, çoğunluğunu Sünnîlerin oluşturduğu bütün İslâm dünyasında, kültürel sahada ünlü olan Harezmî gibi birisinin hiç tanınmayan İmamî Taberî ile değil de meşhur tarihçi Taberî ile övünmesinin makul görünmesidir. Nitekim Aga Buzurg Tahranî'nin görüşüne göre de İmamî Taberî, Küleynî'nin çağdaşındır; diğer Taberî ise Harezmî vefat ettiğinde muhtemelen yeni doğmuştur.

Taberî ile Harezmî arasındaki yetmiş üç yıllık zaman dilimine gelince; bu sorun iki yoldan çözülebilir: Birincisi, dayı ile yeğenin ölüm tarihleri arasında yetmiş üç yıl olmasının ne gibi bir sakıncası vardır? Buna benzer örnekler çokça rastlamak mümkündür. İkincisi ise, Harezmî'nin Taberî'nin kız kardeşinin torunu olduğunu düşündürmektir. Bu şekilde hem yeğen olduğu ortaya çıkar, hem de yetmiş üç yıllık zaman farkı sorunu çözüme kavuşur.

Taberî'nin Râfızîliği

Şimdi sorulması gereken asıl soru şudur: Taberî'yi Râfızî olarak nitelemek mümkün müdür?

Evet, sadece Taberî bağlamında da olsa, böyle bir nispetin mümkün olduğunu doğrulayan kanıtlar mevcuttur.

İlk kanıt, Taberî'nin Hanbelîlerin gazabına uğramış olmasıdır. Nitekim *İhtilafü'l-fukaha*'da fakih değil de muhaddis olduğu gerekçesiyle Ahmed b. Hanbel'in adını zikretmemesi, Taberî'nin Şîî eğilimden kaynaklanmış olabilir. Çünkü o dönemde Bağdat'ta çatışmanın merkezinde Hanbelîler ve Şîîler vardı.

Yakut *Mucemü'l-udeba*'sında şöyle yazar: “Amme/Hanbelîlerin korkusuyla o gece defnedildi, çünkü Şîîlikle itham edilmişti.”⁶³ Yakut bir başka eseri *Mucemü'l-buldan*'da Taberî'nin Râfızî olduğunu kabul etmez ve Harezmî'yi tezkîp etmek için yazdığı şiirinde şöyle der: “Hanbelîler Taberî'yi kıskandılar ve onu Râfızîlikle suçladılar / Harezmî de fırsattan istifade edip Taberî'yi Râfızî yaptı.”⁶⁴

Taberî'nin Râfızîliği *Tarih* ve *Tefsir*'indeki görüşleriyle bağdaşmaz; ancak tamamen yersiz bir nispet olduğu da söylenemez. Harezmî'nin açıklaması ve hakkındaki diğer söylentiler göz önüne alındığında bu durum iki şekilde yorumlanabilir.

a) Taberî ömrünün sonlarında Şîliğe yönelmiş, hatta Râfızî eğilimlere sahip olmuş, ancak Hanbelîlerden çekindiğinden bu yönünü belli etmemiştir.

b) Taberî -Emevî taraftarı değil de- insafı bir Sünnî olarak Ehlibeyt'in faziletleriyle ilgili rivayetleri kabul etmiş, diğer meselelerde de itidalli davranmıştır.

Muhtemelen birinci seçenek daha güçlü bir ihtimali beyan eder. Nitekim metinlerde geçen Râfızîlik nispetiyle de bağdaşmaktadır.

Her ne kadar Taberî ömrünün büyük bölümünde Ehlibeyt Mektebi'nden münharif olmuşsa da sonlarına doğru Şîliğe ve Râfızîliğe temayül etmiştir. Nitekim bu yüzden de Hanbelîlerden korktukları için onu geceleyin defnetmek zorunda kalmışlardır.

Harezmî de Taberî'nin ehlibeytinden/ev halkından olduğundan beyitte/evde ne olduğunu idrak etmiştir.

Taberî'nin Râfızî olduğunu söyleyen bir başka müellif Ahmed b. Ali es-Süleymanî, onun "Râfıza için hadîs uydurduğunu" yazmıştır.

Zehebî, Süleymanî'nin bu sözünü tekzip eder ve böyle bir şeyin Taberî gibi bir şahsiyete yakıştırmayacağını söyleyerek şöyle yazar: "Onun içinde bir miktar Şîilik eğilimi ve Ehlibeyt muhabbeti mevcuttur, lâkin zararsızdır."⁶⁵

Daha sonra Zehebî, Süleymanî'nin İbn Cerir b. Rüstem Taberî'yi kastetmiş olabileceğini yazar. Kanaatimizce bu ihtimal doğru değildir. Süleymanî gibi Sünnî bir âlimin hangi Taberî hakkında konuştuğunu -özellikle de tarihçi Taberî'nin Sünnî âlimlerce çok iyi tanındığı hesaba katılırsa- bilmemesi uzak bir ihtimaldir.

Taberî'nin Şîliğini ispatlayacak bir başka delil -son zamanlarda bulunan- Gadir Hadîsi'nin rivayet tariklerine dair yazdığı kitabıdır. Gerçi Sünnî ravilerin birçoğu söz konusu hadîsi kabul eder; ancak Taberî bu konuda detaylı bir kitap yazmayı tercih etmiştir ki, bu da Gadir Hadîsi'ne verdiği önemi göstermektedir.

Şia âlimlerinden Necaşî ve Tusî bu kitaptan söz etmiştir.⁶⁶ Zehebî de, İbn Davud'un Gadir Hadîsi'ni reddettiğini duyduğunda Taberî'nin Ehlibeyt'in faziletlerine ve Gadir Hadîsi'nin sıhhatine dair bir kitap kaleme aldığını yazar.

Daha sonra *Turuk-i Hadîs-i Gadir*'in bir nüshasını gördüğünü ve kitapta nakledilen isnadların çokluğu karşısında şaşkına döndüğünü yazar.⁶⁷ Zehebî ayrıca Taberî'nin, diğer sahabîler hakkında yazdığı gibi Ehlibeyt hakkında da bir müsned yazdığını belirtir.⁶⁸

Taberî'nin Ehlibeyt'in faziletine dair bir kitap yazdığını teyit eden Yakut el-Hamevî, kitabın başında Gadir Hadîsi'nin tariklerinin yer aldığını, ancak kitabın yarım kaldığını yazar.⁶⁹

Bağdat şeyhlerinden bir şeyhin (İbn Ebî Davud'u kasteder ancak adını anmaz) Gadir Hadîsi'ni inkâr ettiğini, kanıt olarak Hz. Peygamber Gadir-i Hum'da iken Hz.

Ali'nin Yemen'de olduğunu, kanıtını sağlamlaştırmak için de bu konuda şiirler uydurduğunu yazan el-Hamevî'ye göre Taberî, bunun üzerine Hz. Ali'nin faziletlerini nakletmiş ve Gadir Hadîsi'nin isnadlarını derlemiştir. el-Hamevî'nin bildirdiğine göre kalabalık bir kitle hadîsi dinlemek için toplanmıştır ve bir Râfızî topluluk da kalabalık arasında yer almıştır. Müellif, Taberî'nin Ebu Bekir ve Ömer'in faziletleriyle başladığını, sonra Abbasîlerin Abbas'ın faziletlerini anlatmasını istediği, ancak kitabın sonunu yazmaya Taberî'nin ömrünün yetmediğini söyler.⁷⁰

el-Hamevî'nin rivayetinin, içinde çelişkiler olan son kısmının sıhhatli olup olmadığına dair elimizde yeterince bilgi yok.

Taberî'nin Gadir Hadîsi'ne önem vermesi ve hadîsin isnadlarını ele alan *Kitabü'l-velayet* adında bir kitap yazması onun Râfızîliği bakımından önemli bir meseledir. Zehebî'nin yaşadığı döneme, Hicrî altıncı yüzyıla kadar bilinen bu kitap ne yazık ki bugün elimizde bulunmamaktadır.

Taberî ayrıca Tayr Hadîsi hakkında da bir kitap yazmıştır. Tayr hadîsine göre Hz. Peygamber, kızarmış tavuk yerken Allah'tan kendisine eşlik etmesi için en hayırlı kulu göndermesini istemiş, bunun üzerine Hz. Ali çıkagelmiştir.⁷¹

Taberî'nin Gadir Hadîsi'nin inayetiyle hakikati keşfetmeden önce hiçbir fikhî mezhebe⁷² tabi olmaması ve bağımsız kalmayı tercih etmesi onun özgür ruhlu birisi olduğunu gösterir. Âmul halkının çoğunun Şîî olması da göz önünde bulundurulması gereken ayrı bir husustur.

Biz, Taberî'nin bizim anladığımız anlamında İmamî Şîî olduğunu kanıtlama peşinde değiliz. Ancak bütün rivayetler onun bu düşünceye sahip olduğunu, ömrünün sonlarında da bizim anladığımız anlamda bir Şîî olduğunu göstermektedir.

Hicrî üçüncü asırda halkın diline pelesenk olmuş (gereksiz yere tekrarlanan söz) meşhur bir rivayet vardı: "Sen bana küçük bir Şîî göster, ben sana ondan daha büyük bir Râfızî göstereyim."⁷³

Bu bir hakikati ifade etmektedir. Zira yaygın olmasına rağmen Gadir Hadîsi'ni sonradan fark edip küçük bir Şîî olan biri, büyük bir Râfızî'ye dönüşme potansiyeline sahiptir.

Bağdat'ta Hanbelîlerin üstünlüğü muhakkak Taberî'yi takiiye yapmak zorunda bırakmış, bu yüzden de Taberî'nin Şîîliği meselesi bugüne değin muğlaklığını korumuştur.

Taberî'nin Âmmî/Sünnî mezhepli olmakla ünlülüğünün nedeni, Müslümanların, bilhassa Sünnîlerin önemli miraslarından olan *Tarih*'i ve *Tefsir*'i kaleme almış olmasıdır. Ancak onun ömrünün sonlarına doğru farklı düşünmüş olması mümkündür ve çok doğaldır. Nitekim rivayetler ve yeğeni Harezmi'nin tanıklığı bu varsayımın doğru olduğunu göstermektedir.

Son notlar

- [**] İbn Hacer, Yakut el-Hamevî'nin Ahmed b. Tarık'î Râfîzî addetmesiyle ilgili olarak şöyle yazar: "Yakut Nasıblıkla itham ediliyordu ve ona göre Şî, Râfîzî demektir." Bkz. İbn Hacer, Lisanü'l-mizan, c. 1, s. 188.
- [**] İbn Ebi'l-Hadid bu kitabın bazı bölümlerini alıntulamıştır, ancak kitabın orijinali ne yazık ki günümüze ulaşmamıştır. *el-Osmaniyye*'nin sonunda İbn Ebi'l-Hadid'in bu kitaptan yaptığı alıntılar yayımlanmıştır.
- [***] İbn Abdülbir şöyle yazar: "Halifelerin tarihsel sıraya göre daha faziletli olduklarına dair icma Ahmed b. Hanbel zamanında ortaya çıktı." Bkz. el-İstiab, c. 1, s. 154.
- [****] İbn Kesir'in zikrettiği isim doğrudur. Bu zat, Zahirî mezhebinin kurucusu Davud b. Ali'nin oğludur. Muhammed, İbn Nedim'in bildirdiğine göre, Taberî'nin görüşlerini çürütmek için bir reddiye yazmıştır. Ancak başta Yakut el-Hamevî olmak üzere rical müelliflerinin rivayetlerinden Taberî ile çatışmanın *Sünen* müellifi Ebu Davud'un oğlu Ebu Bekir b. Ebu Davud olduğu anlaşılmaktadır.
- [*****] Brockelmann, Ahmed b. Hanbel'in dedesinin adı Harkus olduğu için kitaba bu ismin verildiğini, ancak kitabın Hanbellîğe bir reddiye olduğunu yazar. Bkz. *Tarihü'l-edebî'l-Arabî*, c. 3, s. 50.
- 1 bkz. İbn Nedim, el-Fihrist, Tahran h.k. 1393, s. 291.
 - 2 Yakut el-Hamevî, Mucemü'l-udeba, c. 18, s. 48.
 - 3 İbn Nedim, el-Fihrist, s. 291.
 - 4 bkz. Taberî, Leiden, c. 15, s. LXXXIX.
 - 5 Taberî, c. 15, s. LXXXIX; Yakut el-Hamevî, Mucemü'l-udeba, c. 18, s. 50.
 - 6 Yakut el-Hamevî, a.g.e., c. 15, s. 56.
 - 7 İbn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihaye, c. 11, s. 147; ayrıca bkz. ed-Davudî, *Tabakatü'l-müfessirîn*, c. 2, s. 113; Yakut el-Hamevî, Mucemü'l-buldan, c. 18, s. 54.
 - 8 Taberî, c. 15, s. LXXXIV.
 - 9 Nevevî, *Tezhibü'l-esma ve'l-lugat*, Beyrut, c. 1, s. 79.
 - 10 İbn Nedim, el-Fihrist, s. 292-293; ayrıca bkz. Şezaratü'z-zeheb, c. 2, s. 260; İbn Hallikan, *Vefeyatü'l-âyân*, c. 3, s. 332; eş-Şirazî, *Tabakatü'l-fukaha*, s. 93; Yakut el-Hamevî, Mucemü'l-udeba, c. 18, s. 54, 93.
 - 11 bkz. Hatib Bağdadî, *er-Ruhle fi talebi'l-hadîs*.
 - 12 İslâm medeniyetinin ilerlemesi ve gelişmesi hakkında bkz: Adam Mez, *Temeddun-i İslâmî der Kam-i Çeharum-i Hicrî*, Farsçaya çev. Ali Rıza Karagozlu (Türkçesi için bkz. Onuncu Yüzyılda İslâm Medeniyeti, çev. Salih Şaban, İstanbul 2000).
 - 13 bkz. İbn Nedim, el-Fihrist, index, s. 111-112.
 - 14 bkz. Mütemmimu tabakati'l-kübra, tahkik: Ziyad Muhammed Mansur, Hicaz, s. 157, 318.
 - 15 Burada Allame'nin notlarından ve sözlü tezekkürlerinden faydalandık.
 - 16 bkz. Seyyid Ruhânî, *Buhus maa ehlisünne ve's-selefiyye*, s. 24-25
 - 17 bkz. İbn Ca'd, *Müsned*, c. 1, s. 527.
 - 18 Bu kitap Şeyh Muhammed Bâkur Mahmudî tarafından Beyrut'ta yayımlanmıştır.
 - 19 bkz. *Tabakatü'l-Hanabile*, c. 1, s. 393; Seyyid Ruhânî, *Buhus*, s. 25.

- 20 bkz. İbn Hacer, Lisanü'l-mizan, c. 3, s. 357.
- 21 bkz. İbn Kuteybe, el-İhtilaf fi'l-lafz, tahkik: Muhammed Zahid el-Kevserî, Mısır h.k. 1349, s. 47-49.
- 22 Makdisî, Ahsenü't-takvim, s. 126.
- 23 bkz. Bağdadî, Tarihu Bağdad, c. 2, s. 164; İbn Esir, a.g.e., c. 8, s. 135; Zehebî, Tezkiretü'l-huffaz, c. 2, s. 712; İbn Hacer, Lisanü'l-mizan, c. 5, s. 102; ed-Davudî, Tabakatü'l-müfessirîn, c. 2, s. 110.
- 24 Sem'anî, el-Ensab, c. 9, s. 42; İbn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihaye, c. 11, s. 146; Tarihu Bağdad, c. 2, s. 164; Zehebî, a.g.e., c. 2, s. 712; İbn Esir, a.g.e., c. 8, s. 131.
- 25 Yakut el-Hamevî, Mucemü'l-udeba, c. 18, s. 43.
- 26 Taberî, c. 15, s. XCVIII.
- 27 Taberî, c. 15, s. XCVIII.
- 28 İbn Esir, a.g.e., c. 8, s. 134.
- 29 Yakut el-Hamevî, Mucemü'l-udeba, c. 18, s. 58.
- 30 İbn Kesir, el-Bidaye ve'n-nihaye, c. 11, s. 146-147.
- 31 Yakut el-Hamevî, a.g.e., c. 18, s. 40.
- 32 İbn Esir, a.g.e., c. 8, s. 134-135.
- 33 İbnü'l-Cevzî, el-Muntazam, c. 6, s. 172.
- 34 Necaşî, s. 225.
- 35 Taberî, c. 15, s. LXXXVII.
- 36 Taberî, c. 15, s. LXXXIV; ayrıca bkz. es-Sehmî, Tarihu Curcanî, s. 554.
- 37 Sa'lebî, Yetimete'd-dehr, s. 208, ayrıca bkz. s. 214, 217, 225.
- 38 bkz. Sem'anî, el-Ensab, c. 5, s. 213.
- 39 krş. Zehebî, Mizanü'l-itidal, c. 1, s. 5. Elbette onun bu konudaki bazı iddiaları asılsızdır.
- 40 Harezmi, Resail, Beyrut, s. 16.
- 41 Sem'anî, a.g.e., c. 5, s. 213-214.
- 42 İbn Esir el-Cezerî, el-Lübab fi tezhibi'l-ensab, Beyrut, c. 1, s. 468.
- 43 Salebî, a.g.e., c. 4, s. 204.
- 44 Hansarî, Ravzatü'l-cennat, c. 7, s. 296.
- 45 Zehebî, Siyerü'l-ilami'n-nübela, c. 16, s. 526.
- 46 İbn Funduk, Tarih-i Beyhak, s. 16.
- 47 İbn Funduk, a.g.e., s. 108.
- 48 İbn İmad el-Hanbelî, Şezeratü'z-zeheb fi ahbari men zeheb, c. 3, s. 105.
- 49 Yafî, Miratü'z-zaman, c. 2, s. 416.
- 50 Zirikî, el-İlâm, c. 6, s. 183.
- 51 Abdülcelil Razî Kazvinî, Nakz, s. 218.
- 52 İbn Ebi'l-Hadid, Şerhu Nehci'l-Belağa, c. 2, s. 36.

- 53 İbn Funduk, a.g.e., s. 108.
- 54 Hansarî, a.g.e., c. 7, s. 293-294.
- 55 el-Amilî, a.g.e., c. 9, s. 377-378, 199.
- 56 İbn Nedim, a.g.e., s. 291. Tarihçi Taberî'nin adını Amulî şeklinde kaydetmiştir.
- 57 Necaşî, a.g.e., s. 225.
- 58 Necaşî, a.g.e., s. 266.
- 59 Şeyh Tusî, el-Fihrist, s. 150.
- 60 Şeyh Tusî, a.g.e., s. 159.
- 61 Hansarî, a.g.e., c. 7, s. 294; Şeyh Abbas Kummî, el-Küney ve'l-elkab, c. 1, s. 331-333.
- 62 Aga Buzurg Tahranî, ez-Zeria ila tesanifi'ş-şia, c. 21, s. 9, c. 8, s. 241.
- 63 Yakut el-Hamevî, Mucemü'l-udeba, c. 17, s. 40.
- 64 Yakut el-Hamevî, a.g.e., c. 1, s. 57.
- 65 Zehebî, Mizanü'l-itidal, c. 3, s. 499.
- 66 Necaşî, a.g.e., s. 225; Şeyh Tusî, a.g.e., s. 150.
- 67 Zehebî, Tezkiretü'l-huffaz, c. 2, s. 713.
- 68 Zehebî, a.g.e., c. 2, s. 713.
- 69 Yakut el-Hamevî, Mucemü'l-udeba, c. 17, s. 81.
- 70 Yakut el-Hamevî, a.g.e., c. 17, s. 82.
- 71 Şeyh Abbas Kummî, a.g.e., c. 1, s. 231; Amilî, Âyânü'ş-şia, c. 9, s. 199.
- 72 İbn Nedim, a.g.e., s. 291.
- 73 İskafî, el-Miyar ve'l-muvazene, s. 32.